

УДК 373.5.016:78(477)

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3\(98\).05](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3(98).05)

Тетяна АНДРУЩЕНКО

докторка філософських наук, професорка,
завідувачка кафедри гуманітарних наук

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0002-0381-171X>

Тетяна АНДРУЩЕНКО

докторка політичних наук, професорка,
учений секретар

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0001-6701-8035>

Оксана САПІГА

докторка філософії, начальниця навчально-методичного відділу,
доцентка кафедри теорії та історії культури

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0001-6715-5670>

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Аналізується сутність, філософсько–історичні засади європейської та вітчизняної мистецької освіти, її творчий та виховний потенціал, значення у культурному та державному будівництві. Розглядаються потужні можливості музичної освіти та виховання в процесі самоорганізації, саморозвитку особистості, формуванні творчої свободи та патріотизму. Акцентується на ролі і значенні музичної освіти в сучасній Україні, адже збагачуючи особистість, музична освіта формує культурну ідентичність, європейські ціннісні орієнтири, світоглядні морально-етичні надбання, комунікативні якості, підтримує соціальну згуртованість, сприяє розвитку культурного життя країни, допомагає передавати і зберігати культурну спадщину, що є вкрай важливим, особливо в умовах війни з російським фашизмом, символом національної єдності та стійкості. Музична освіта виступає вагомим складовою музичного мистецтва, як педагогічний процес, що передає знання про музику і формує музичну культуру. Музична освіта є ключовим компонентом культурного суспільного розвитку.

Ключові слова: музичне мистецтво, мистецька освіта, гармонія, виховання, креативність, самоорганізація, саморозвиток, свобода.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MUSIC EDUCATION IN MODERN UKRAINE

The essence, philosophical and historical foundations of European and domestic art education, its creative and educational potential, significance in cultural and state building are analyzed. The powerful possibilities of musical education and upbringing in the process of self-organization, self-development of personality, formation of creative freedom and patriotism are considered. Emphasis is placed on the role and importance of musical education in modern Ukraine, because by enriching the personality, musical education forms cultural identity, European value orientations, worldview moral and ethical assets, communicative qualities, supports social cohesion, contributes to the development of the cultural life of the country, helps to transfer and preserve cultural heritage, which is extremely important, especially in the conditions of the war with russian fascism, a symbol of national unity and stability. Music education is an important component of musical art, as a pedagogical process that imparts knowledge about music and forms musical culture. Music education is a key component of cultural social development.

The purpose of the article is to analyze the role and significance of music education in modern Ukraine, its influence on the cultural development of the individual and society, to find out the key trends and prospects for the development of music education in modern conditions.

The following methods are the methodological basis: analysis, synthesis, cultural, structural-functional, theoretical generalization method.

Conclusions and perspectives of the study. Today, in the conditions of a full-scale war, higher musical education acts as a powerful means of preserving national identity, cultural consciousness, spiritual resistance, contributes to the formation of the moral stability of the young generation, is a source of emotional recovery, a symbol of unity, mobilizes the intellectual, creative and spiritual potential of youth, preserves and develops national culture. Thus, higher music education has a strategic importance in the system of national security. Music education fulfills a cultural-humanitarian, socio-psychological and patriotic educational function forms a cultural front of stability and firmness. Support and development of music education in such a difficult period should be a priority of the state policy in the field of education.

Key words: musical art, art education, harmony, upbringing, creativity, self-organization, self-development, freedom.

Вступ. Як соціально-філософська та культуролого-педагогічна проблема, означена тема здавна була предметом дослідження світовими інтелектуалами впродовж віків. Музична освіта як частина виховного процесу була розповсюджена ще за античних часів. Саме давньогрецькі філософи чи не найпершими відмітили, що музичне виховання мало позитивний вплив на індивіда в процесі формування його як особистості та громадянина суспільства. Згодом, чимало філософів та мислителів досліджували питання музикування та музичної освіти і дійшли висновків стосовно того, яким чином в процесі виховання формується особистість. Кожен

історичний період вимагає власних підходів до питання музичної освіти і виховання, формулювання необхідних суспільних завдань та розширення інструментарію для їх вирішення, а отже і теоретичного дослідження.

Музичне мистецтво є важливим фундаментом естетичних, психологічних, соціальних та культурних засад людини і суспільства. Мистецька освіта виступає основою духовного становлення особистості. Музична освіта має велике значення у процесі виховання молоді, особливо сьогодні, коли на перший план виходять питання національної ідентичності, духовності, стійкості, патріотизму. Українська музи-

ка виступає одним із ключових факторів формування громадянської свідомості, інструментом пізнання культурної спадщини, традицій, історії. Саме через вивчення української народної музики, творів української музичної класики формується патріотизм молодого покоління, утверджується морально-естетичне виховання.

Мета статті – проаналізувати роль і значення музичної освіти в сучасній Україні, її вплив на культурний розвиток особистості та суспільства, з'ясувати ключові тенденції та перспективи розвитку музичної освіти в сучасних умовах.

Методологічне підґрунтя складають наступні методи: аналіз, синтез, культурологічний, структурно-функціональний, метод теоретичного узагальнення.

Результати дослідження. Музика – це більше, ніж мистецтво звуків. Вона є способом мислення, який дозволяє людині зануритись у найглибші шари власного буття. Упродовж століть музика була частиною культури, освіти, виховання, самопізнання. Вона навчала гармонії не лише у звуках, а й у мисленні, почуттях, стосунках між людьми, природно, що музика постає своєрідною моделлю освітнього процесу, універсальною формою виховання, адже кожен звук, кожна музична пауза, кожен звукоряд відображають структуру мислення. В різні історичні епохи – від античності до сучасності – змінювались уявлення про її місце в освіті та те, як кожна доба відкривала в ній нові духовні смисли.

Так, Античність відкрила світові розуміння музики як сили, здатної формувати людину. У грецькому понятті пайдейя – виховання, що поєднувало інтелектуальний, моральний і духовний розвиток, музика займала одне з центральних місць. Вона розглядалася не лише як частина естетичного досвіду, а як фундамент освіти і засіб морального виховання громадянина. Не втрачає актуальності і сьогодні Платонівська концепція внутрішньої спорідненості музики з душею. Ідея цієї спорідненості частково впливає з уявлення про музику як наслідування. Так, мистецтво хорового співу, частиною якого є музика, за

спостереженням Платона, – це зображення поведінки людей при різних діях, настрої, характері, інтелекті, щирості, відчуття колективізму, випадковостях і звичаях тощо, а отже шляхом наслідування відтворюються всі риси цієї поведінки. Музика, створена без урахування моральної характеристики, яку вона відбиває, це фактично музика без душі. Ближче до думки Платона можна сказати, що музика несе в собі частину душі, а не просто її імітує. Людина, що слухає музику, знову, так би мовити, знаходить себе в ній. Звідси випливає, що після того, як у силу природної схильності чи виховання у характері людини утворилися певні звички чи склад характеру, його музичні уподобання можуть бути задоволені лише спорідненою його душі музикою.

Цінними сьогодні для музичної освіти і виховання є пропозиції Платона щодо двох підходів у цій справі. Ми можемо або досліджувати музику та знаходити в ній риси душевного складу, або піти в іншому напрямку та застосувати всю систему музичного мистецтва до м'якої, як віск, душі дитини. У першому випадку такі риси характеру, як мужність, справедливість чи мудрість, є хіба що виявленим усередині вихованця кристалом, який слід шліфувати. У другому – вся система музичного мистецтва ніби державна печатка, яку треба додати до воску душі дитини, підкреслюючи важливу роль держави у музичній освіті і вихованні молоді. Платон вважав, на відміну від нашого сучасного уявлення, що процес виховання дітей повинен бути природним, невимушеним, спрямованим на образне сприйняття і вироблення необхідних навичок, які так само мають діяти природно. У його «Державі» та «Законах», значною мірою наголошувалося базуватися саме на такій можливості природного, ненав'язливого, несвідомого сприйняття манер та смаку, на вразливі молоді душі за наявності у них основного духовного начала. Він постійно повторював, що таке природне наслідування перетворюється на характер і природу, відбивається й у тілі, й у голосі, й у розумі. Для виховання музичного, естетичного смаку і творчої уяви

у дітей таким природнім способом Платон пропонує деякі суворі заборони, вилучення небажаних уривків з поем Гомера, які, на його думку, можуть шкодити молоді. Половина часу та уваги дітей має бути присвячена танцям, співу та слуханню народних міфів. Платон говорить про створення для дітей заздалегідь запланованої красивої навколишньої обстановки: прекрасних будівель, садів, ваз і урн, вишитого одягу, як залізо пом'якшується і кується вогнем, так і пристрасті пом'якшуються і прямують у корисне русло вмілим застосуванням гармоній зусиллями відповідної державної політики. Платон у «Державі» писав, що музика має владу «проникати у найпотаємніші куточки душі» і формувати характер людини. Для нього гармонія звуків була не просто красою – вона була метафорою гармонії світопорядку, а правильне музичне виховання означало, що людина навчається жити в злагоді із собою та космосом. Музика, за Платоном, є моделлю держави, бо її лад – це лад душі. Вона виховує мужність, поміркованість, почуття міри.

Арістотель, продовжуючи думку вчителів, у трактаті «Політика» наголошував, що музика має катарсичну силу – вона очищує емоції, впорядковує внутрішній світ людини. Він вважав, що різні види музики впливають на різні типи характеру: одні формують мужність, інші – спокій і рівновагу, ще інші – надмірну емоційність, яку слід стримувати. Таким чином, музика виступала не лише як естетичний, а й як етичний інструмент, що формує внутрішню гармонію особистості. І, можливо, саме тому антична педагогіка і досі живе у своїй ідеї: музика як шлях до внутрішнього порядку, до гармонії між особистістю і Всесвітом.

Якщо античний світ шукав гармонію у видимому космосі, то середньовічна культура відкрила її у внутрішньому світі людини, спрямованому до пошуку Бога і саме музика стає провідником між цими вимірами. Боецій із його *De Institutione Musica* запропонував концепцію, яка й сьогодні вражає масштабом: *musica mundana*, *musica humana* і *musica instrumentalis* – три рівні буття гармонії. Ця триєдність – не просто

середньовічна схема, триєдність Бога, а цілісна модель людського досвіду. Ми слухаємо музику оточуючого світу (вітру, зірок, мовчання), музику власного тіла (ритм серця, дихання), і музику, створену людиною.

Останній мислитель античності і перший Середньовіччя Аврелій Августин Блаженний створив єдину складну найбільш повну естетичну систему, яка включала і розробку музичної освіти та виховання. У ранньому трактаті «Про музику» Августин розробив ритміко-числову теорію мистецтва і Універсума, що має і сьогодні актуальне значення. Його естетична концепція теоцентрична – центром її – абсолютною красою, абсолютним Благим і абсолютною Істиною – є Бог. Весь матеріальний і духовний світ є творінням Бога, найвищого Художника, за законами краси. Тому все носить відблиск Його краси і є доказом його існування. Потворне свідчить про відсутність краси, а отже і буття. Духовна краса в онтологічній ієрархії займає вищі щаблі, як на рівні Універсуму, так і на рівні соціуму чи окремої людини. Людське суспільство – це складне переплетення двох градів – земного і Града Божия, де дорога сходами краси призводить до духовного вдосконалення і досягнення блаженного життя. Блаженство – вищий ступінь естетичної насолоди – це стан безкінечної невимовної радості, безкінечного лікування духу, вищої духовно – емоційної насолоди, це абсолютно безкорисне, без найменшої утилітарності задоволення. Світ – це впорядкованість негативних і позитивних явищ. Вводить в естетику закон контрасту або опозиції, на якому тримається гармонія у світі. Структурні закономірності буття співпадають з естетичними законами – цілісність та єдність, потім-число (ритм), яке визначає всі форми буття, далі – рівність, подібність, відповідність, співмірність, симетрія, гармонія. Всі вони лежать і в основі мистецтва. Як Бог створив світ за законами краси, так і художник цього прагне творити згідно з комплексом цих законів краси. Головний зміст мистецтва і цінність – втілення краси і насамперед духовної.

Визнає міметичну природу мистецтва, але перевага – наслідування духовній красі. Мистецтво може безпосередньо впливати емоційно-естетичною дією (юбіляції в музиці – мелодійний розспів окремих складів «алілуя»), або через знаково-символічну функцію. Детально вивчає галузь естетичного сприйняття та розробляє знакову теорію. Знаки класифікує на природні і умовні. Умовні поділяє на предметні, візуальні і вербальні. Візуальні і вербальні включають в себе буквальні і переносні знаки. Через знакову функцію мистецтва: по-перше, ведуть людину від зовнішніх форм до глибинних духовних істин; по-друге, створюють матеріалізовані твори – знаки цих істин. Знаково-символічний характер мистецтва віднині стане головною домінантою естетичного мислення Середньовіччя. Числа мистецтва діляться на теоретичні (правила і закони мистецтва) і практичні (тілесні). Теоретичні – це духовні числа, дані художнику Богом і зберігаються у глибинах пам'яті. Впливаючи на розум, вони створюють особливий творчий настрій, позасвідомий афект, переживання, що складає основу творчого процесу. Далі ідуть «раціональні» розумні числа – правила мистецтва, що диктуються розумом. Процес сприйняття мистецтва і краси ґрунтується на числах почуття задоволення / незадоволення. Система Августина включає всі основні компоненти, вона стала зразком для середніх віків, а знакова теорія, закон контрасту, механізм естетичного сприйняття і судження зберегли свою актуальність і сьогодні. Природньо, що середньовічна освіта була спрямована до божественних істин і використовувала музику як шлях до осягнення абсолюту. Так, григоріанський хорал, з його утвердженням єдиної незмінної ідеї, безмежним, майже позачасовим диханням, виховував у людині відчуття впевненості у вірі, величі і тиші як джерела божественного змісту.

В добу Ренесансу, людина, що століттями шукала Бога у небі, тепер починає відкривати його у собі. І в цьому русі – від трансцендентного до людського – музика знову стає провідником. Для мислителів

Ренесансу музика була не відображенням небесної гармонії, а відлунням внутрішньої гідності людини. Вона повертає людині право на красу тілесного, на відчуття власного голосу. Освіта доби Відродження – це пошук гармонії між тілом і духом, розумом і відчуттям. Вона вчить слухати не тільки гармонію звуків, а й гармонію людських стосунків. Вона дисциплінує без примусу, виховує без моралізаторства, вона – дзеркало людяності. Джордано Бруно, справжній син Відродження, який вважав себе пробуджуючим сплячі уми, щоб побачити «правду речей», яка ховалася від середньовічної людини під завісою чарівної музики і фантазії. Відомою фразою Мікеланджело про те, що живопис – це музична мелодія, яку може розуміти тільки розум, ми часто користуємося і сьогодні, навчаючи молодь загально-філософській культурі та глибокому розумінню технічних проблем мистецтва.

Продовжуючи настанови Платона у справі виховання, Дюрер висловлює побажання, що ранні заняття дитини мистецтвом живопису можуть виявитися йому непосильними і шкідливо позначитися на її здоров'ї. І якщо виникне небезпека появи на цьому ґрунті меланхолії, слід надалі розважати її веселою музикою, щоб «зігріти кров». В 1509 була опублікована робота Луки Пачолі «Про божественну пропорцію в якій передбачався закон золотого перетину, ($1 = 0,38 + 0,62$) експериментально встановлений Цейзінгом у середині XIX ст. Ще один, дуже популярний тоді трактат про пропорції був написаний П'єро делла Франческа. Союз мистецтва з математикою в Італії носив у собі, крім нового захоплення вимірюваннями та механікою, сліди впливу містичного музичного піфагореїзму. У Ломаццо ми знаходимо дивне змішання теорії пропорції з давньою доктриною настроїв та небесних впливів. Леонардо да Вінчі намагався зіставити пропорції у живописі з музичними розмірами. Він говорив, що Бог – це не причина, а тільки музика, повна свого роду великих, незбагнених чудес, яка ніби його збуджує якимось лютим безумством, і позбавляє

людину самовладання, доводячи її до стану екстазу.

Знову відродилася теорія Арістотеля про те, що між почуттям та об'єктом почуття існує пропорція, а пропорційність може становити красу не тільки в рамках самого твору, вона може встановлювати приємний зв'язок між глядачем і тим, що він бачить.

Відомо, що принцип пропорційності був застосований і Декартом на початку XVII ст. Він, посилається на розробку цього питання в роботі «Компендіум музики», де пояснює, чому один звук приємніший за інший. Адже, насолода вимагає певної пропорції між предметом і почуттям, а серед чутливих предметів не той є найприємнішим для розуму, який найлегше сприймається почуттям, і не той, який сприймається найважче, а той, який сприймається почуттям не дуже легко, але все ж таки не такий важкий для сприйняття, як той, який стомлює почуття. Гармонія краси тут означає не пропорцію ліній, звуків, мас або членів, а пропорцію стимулу та відгуку.

Бароко стало епохою, де людина раптом усвідомлює всю складність світу: його контрасти, тінь і світло, трагізм і радість. І саме музика стає простором, де ці протилежності примиряються і відшуковується сенс у хаосі. Освіта барокової доби не мислилася без музики. Контрапункт – це, по суті, школа логіки: у ньому кожен голос має свою свободу, а всі разом творять єдність і цілісність. Сьогодні, коли освіта часто зводиться до набору компетентностей стає надзвичайно актуальним відновити цей бароковий ідеал: навчати мислити у багатоголосі, сприймати складність як красу, а дисципліну – як форму свободи. Декарт вважав, що сприйняття краси схоже на нашу здатність надавати перевагу одному звуку, а не іншому, які, власне, є відносними в індивідуальному сприйнятті і судженні. У «Компендіумі музики» Декарта краса пов'язується з приємним відчуттям, а приємність – це близькість або пристосування стимулу до відгуку. Декарт говорив, що людський голос – найприємніший зі звуків, бо він найближчий до нашого духу. Так само загальна тенденція музичних рит-

мів полягає в тому, щоб викликати в душі почуття або пристрасть, аналогічні духу музики: повільний ритм викликає ніжне і важке почуття, таке, як задума і печаль, а живий і швидкий ритм – веселі або яскраві пристрасті, такі, як радість або гнів. Так, будь-який рух в естетичному стимулі прагне викликати аналогічний процес у душі. Закон природи «подібний прагне до подібного» придатний загалом для пояснення впливу музики і уваги в області звуків. Ці думки Декарта значною мірою вплинули на загальну доктрину музичної підготовки.

Висловлювання Декарта на користь простих співвідношень у музичних інтервалах, квінт та октав, двотактних та три-тактних темпів, а також засудження ним штучного контрапункту та акровірів у шаблонних віршах пов'язані з його теорією фізіологічних процесів. Видовище важких душевних переживань на сцені саме тому і цінне, що для нервів завжди корисна легка вправа, хоча душевний біль, що зображується актором, викликає почуття болю у глядача. Ми не отримуємо жодної шкоди від вистави, а стимул сам по собі приносить нам задоволення.

Для Лейбніца механічне пояснення рушійної сили мистецтва приводить нас до математичної основи музики; з'ясування кінцевої метафізичної причини, до інтуїтивного пізнання гармонійності всесвіту, створеної Богом. Для нього музика, математична у своїй сутності та є інтуїтивною у своєму прояві. Інтуїтивний прояв музичної гармонії – це ясний символ, що розкриває найдосконаліший з можливих планів створення світу, божественне Провидіння, що створило світ, де найбільша різноманітність поєднана з найбільшим порядком. Лейбніц вважав, що немає взагалі нічого приємнішого за чудову гармонію природи, в якій музика – це тільки прелюдія і незначне явище.

У XIX ст. музика стає мовою душі, яка прагне висловитися без посередників. В епоху Романтизму педагогіка набуває емоційного виміру. Музика стає справжнім інструментом педагогічної революції. Вона навчає емпатії, співпереживанню, само-

рефлексії – тим якостям, яких так бракує сьогоднішньому суспільству.

Шопен, Бетховен, Ліст – усі вони розуміли музику як духовну практику, що відкривала людині її власне «Я». Романтична педагогіка – це педагогіка внутрішньо організованої свободи.

Шопенгауер вбачав у музиці чисте відображення волі, адже вона не просто формує характер – вона відкриває людині її глибинну сутність. У роботі «Світ як воля і уявлення» Шопенгауер, розкриваючи можливості мистецтва, наголошує, що сила його впливу залежить від внутрішньої сили духу генія – творця. Він вважає, що коли у мистецькому творі «природа раптом розкривається перед нашим поглядом, їй майже завжди вдається хоча б на мить вилучити нас із нашої суб'єктивності, із рабського служіння волі, і занурити у стан чистого пізнання. Тому-то людина, навіть опинившись у полоні пристрастей, нужди і турбот, в одному лише вільному погляді на природу несподівано знаходить собі полегшення, бадьорість і силу: шквал пристрастей і запал бажань і страхів й уся мука хотіння зражу ж приборкуються якимсь чудом. Бо в цю мить, коли, відірвані від бажання, ми віддаємося чистому безвольному пізнанню, ми немовби входимо в інший світ, де немає вже нічого такого, що хвилює нашу волю і є неймовірно сильним для нас потрясінням» [8].

Музична освіта в Україні також має багатовікову історію та глибоке культурне значення, починаючи з Київської Русі, де музика і спів були невід'ємною частиною життя суспільства, насамперед у церковних та побутових обрядах. Київська Русь мала багаті традиції церковного співу, які поширювалися в школах при монастирях і церквах. Спів як форма музичної виразності виховував у молоді почуття гармонії та духовної чистоти.

З XVI-XVII ст. у братських школах, які відкривалися по всій території України, музика стала обов'язковою частиною навчального процесу. Перші згадки про музичне навчання пов'язані з Острозькою академією та Києво-Могилянською акаде-

мією, де музика вивчалася разом з іншими предметами гуманітарного циклу. Це сприяло формуванню багатих традицій вокально-хорового мистецтва, які стали основою для української національної музики.

У XVIII ст. з розвитком барокової культури в Україні, музичне мистецтво набуло нових форм. Відомі українські композитори Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Артемій Ведель зробили вагомий внесок у розвиток європейської та вітчизняної музичної культури. Вони не лише створювали власні твори, але й займалися музичною педагогікою, передаючи свої знання та навички новим поколінням музикантів. Їх музика і сьогодні актуальна у світовій музичній культурі та по-новому сприймається в Україні як потужна духовна зброя. На зламі XIX–XX ст. у розвитку української музичної освіти значну роль відіграв композитор і педагог Микола Лисенко, засновник національної музичної школи, та його учні.

Лисенко, надихаючись ідеями національного відродження, створив власну музичну школу, де навчалися майбутні українські музиканти та композитори. Він вірив, що музична освіта має формувати не лише професійних виконавців, а й виховувати в них глибоке почуття національної ідентичності та духовної чистоти. З часу здобуття незалежності Україна отримала нові можливості для розвитку власної системи музичної освіти. Сьогодні вона базується на багатоступеневій системі, яка включає дитячі музичні школи, спеціалізовані музичні училища, консерваторії та музичні факультети університетів. Всі складові цієї системи виробили відповідну свою власну систему навчання, суголосну з вимогами часу, національними відкриттями та європейськими здобутками» [5].

У XX–XXI ст. музика опинилася у вирі глобальних катастроф і технічних проривів, і водночас – у новому просторі свободи. Після двох світових воєн людство втратило віру у старі гармонії, і це не могло не відбитися на музичному вихованні. Освіта перестала сприймати музику як стабільний еталон краси – тепер вона

стала інструментарієм пошуку смислів у хаосі подій та переживань. Твори Шенберга, Веберна, Стравінського, Мессіана, Кейджа розширили звуковий горизонт і навчили сприймати і чути звуки буденного, мовчазного, що спонукає аналізувати і сумніватися. Музика XX століття стала формою інтелектуального опору масовій стандартизації, відкрила нові соціальні горизонти. Музика перестала належати лише академічним інституціям, увійшла в масову культуру, у школи, у психотерапію, у цифрові простори. Сьогодні музика може бути водночас мистецтвом, наукою й технологією і саме це робить її універсальним освітнім інструментом.

Отож, у різні епохи змінювались методи, цілі, інструменти, але незмінним залишалося одне – музика завжди виховувала здатність до гармонії, і якщо античні мислителі шукали її у космосі, а середньовічні – в образі Бога, то сьогодні ми шукаємо її у людині. У цій еволюції не втрата, а відкриття: музика вчить нас, що гармонія не дається ззовні, її потрібно створювати. Саме це і є головний сенс музичної освіти – навчити людину бути творцем власної гармонії.

Енциклопедія сучасної України визначає поняття музичної освіти як «процес і результат засвоєння музичних знань, умінь, навичок і розвитку особистості музиканта. Музична освіта функціонує у діалектичній взаємодії інституцій створення, накопичення музичного досвіду суспільства з процесами передачі та засвоєння цього досвіду з покоління в покоління» [3].

Зарубіжні джерела визначають музичну освіту як «галузь діяльності, у якій готують педагогів, вчителів, диригентів ансамблів тощо, а також як дослідницьке середовище, яке вивчає шляхи навчання та викладання музики. Вона охоплює розвиток навичок, здобуття знань та формування афективного ставлення до музики» [7].

Цінність музичної освіти та її філософсько-естетичне обґрунтування викладено у всебічному дослідженні, опублікованому у США «Основні поняття музичної освіти», де автори розкривають такі підходи як прагматизм у музичній освіті, реалістична

філософія музичної освіти, різноманіття музичного досвіду, теорії навчання та викладання музики, місце і роль музичної освіти в освіті загалом тощо [6].

Музична освіта як складова культурного, інтелектуального, духовного розвитку особистості, сприяє формуванню ціннісного ставлення до мистецтва, розвиває творчі здібності, утверджує культурну ідентичність. Зупинимось на основних функціях музичної освіти, які виділяються у науковій літературі: розвивальна, виховна, соціокультурна, освітньо-наукова, комунікативна, когнітивна, естетична, функція самореалізації, профорієнтаційна, організаційно-управлінська тощо.

Розвивальна функція музичної освіти сприяє формуванню творчої уяви дитини, музичного мислення, уваги, тренує пам'ять, сприяє гармонійному розвитку особистості. Виховна функція збагачує духовний світ, кристалізує такі риси як чуйність, доброта, патріотизм, любов до рідної культури. Соціокультурна функція передбачає збереження та передачу культурних цінностей, традицій, надбань. Соціальна, культурна, духовна інтеграція особистості через мистецтво є основою комунікативної функції, формує навички командної взаємодії, міжкультурну компетентність. Освітньо-наукова функція музичної освіти поєднує навчання та наукову діяльність, забезпечуючи підготовку високопрофесійного фахівця і дослідника, який аналізує, інтерпретує та розвиває музичне мистецтво в сучасному культурному континумі. Розвиток пізнавальних процесів особистості засобами музичного мистецтва забезпечується через когнітивну функцію, яка спрямована на формування інтелектуальних, аналітичних та перцептивних здібностей. Виховання естетичного смаку, розуміння прекрасного, відчуття стилю, гармонії є основою естетичної функції музичної освіти. Також музика дає людині можливість самореалізації, розкриваючи її здібності і потенціал, творчий розвиток особистості, духовне, емоційне зростання, а також соціальну і професійну самоактуалізацію. Профорієнтаційна функція

допомагає особистості зрозуміти власні професійні інтереси та можливості у сфері музичного мистецтва, формує мотивацію до вибору професії: музикант-виконавець, педагог, композитор, диригент тощо. Основними аспектами організаційно-управлінської функції є організація освітнього середовища, планування навчального процесу, координація роботи педагогічного колективу, моніторинг якості навчання тощо.

Функції вищої музичної освіти спрямовані на формування фахових компетентностей і є базовими для утвердження духовного потенціалу нації, сприяють збереженню та розвитку національних музичних традицій, інтеграції української музичної культури у міжнародний контекст.

В сучасній Україні найбільш ґрунтовно, глибоко, масштабно і якісно вища музична освіта розвивається у Національній музичній академії України імені П.І. Чайковського та Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (Факультеті мистецтв імені Анатолія Авдієвського). У зазначених закладах вищої освіти успішно функціонують освітньо-професійні та освітньо-наукові програми «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського), другого (магістерського) та третього освітньо-наукового (доктор філософії) і освітньо-творчого (доктор мистецтва) рівнів вищої освіти. Відповідні освітні програми зорієнтовані на підготовку високопрофесійних фахівців, які володіють навичками виконавської, композиторської, диригентської, музикознавчої, дослідницької, педагогічної майстерності у галузі музичного мистецтва. Завдяки комплексному підходу, який включає широкий спектр освітніх компонентів теоретичного і практичного спрямування здобувач вищої музичної освіти отримує знання про музику, історію, теорію, розвиває та вдосконалює практичні навички виконавської майстерності. Освітньо-науковий компонент сприяє отриманню глибоких знань у галузі музики з метою застосування їх у науковій та творчій діяльності.

Окреслені освітні програми повною мірою реалізують ключові завдання вищої

музичної освіти: формування професійних компетентностей, розвиток креативного, аналітичного мислення, виховання естетичних цінностей, підготовка до педагогічної діяльності, розвиток національної музичної культури, міжнародна взаємодія. Професійна підготовка виконавців, композиторів, музикознавців, педагогів є ключовим завданням вищої музичної освіти, відповідає за забезпечення та засвоєння глибоких знань з теорії та історії музики, навичок володіння інструментом, голосом, сценічні практики. Розвиток творчого мислення, творча свобода, як фундамент креативності сприяють інноваційності у музичному мистецтві. Важливим завданням вищої музичної освіти є формування наукового підходу, здатності критично осмислювати музичні явища і процеси, через синергію мистецької практики і науки музикант глибоко розуміє зміст твору, історико-культурний контекст. Високі естетичні смаки, повага до культурної спадщини утверджуються через виховання естетичних цінностей, які мають великий вплив на духовний світ людини.

Згадані вищі навчальні заклади на сьогоднішній день є осередками збереження, розвитку, популяризації національного музичного надбання, сприяють інтеграції вітчизняної музичної культури у міжнародний мистецький простір. Так, Національна музична академія України імені Петра Чайковського «увійшла до топ-100 найкращих мистецьких закладів світу та топ-74 в Європі за авторитетним міжнародним рейтингом QS World University Rankings: Performing Arts 2025. Це не вперше в історії Академії, коли її фахова мистецька підготовка отримала таку високу міжнародну оцінку. Попри виклики війни, навчальний процес, творча діяльність та міжнародна співпраця не лише не припинилися, а й вийшли на новий рівень. QS World University Rankings – це один з найавторитетніших світових рейтингів вищих навчальних закладів. Щороку він оцінює тисячі університетів за різними напрямками. У категорії Performing Arts (музичне мистецтво) беруть участь найвідоміші кон-

серваторії, музичні академії та факультети провідних університетів світу. Успіх Академії став можливим завдяки високому рівню освітніх програм, активній участі у міжнародних мистецьких проєктах, перемогам студентів у конкурсах, підтримці міжнародних партнерів, української громади та незламним Збройним Силам України. Сьогодні Національна музична академія України імені Петра Чайковського – це не лише навчальний заклад, а й культурна місія, що несе українське мистецтво у світ навіть у найважчі для всієї країни часи». Національна музична академія України – серед кращих мистецьких вишів світу та Європи!

Отже, музика, як особливе мистецтво звукових форм, завжди розглядається як важливий засіб розвитку інтелектуальних, емоційних, соціокультурних здібностей особистості. В музичній освіті сьогодні наголошується на її міждисциплінарному характері, що поєднує в собі пізнання законів гармонії, розвиток дрібної моторики, такої корисної для розвитку мозку, не менш благодатних для здоров'я музичних вібрацій, самодисципліну, формування естетичного смаку, уміння мислити звуками, музичну логіку, розуміння краси, гри пропорцій, буттєвих смислів, уміння взаємодіяти в колективі.

Але, говорячи про музичну освіту в Україні сьогодні, то в середній школі їй не надається багато уваги, вона є поверховою, подається як розважальна дисципліна для дозвілля, а не як інструментарій для розвитку логічного мислення, вдосконалення сенсорних і моторних навичок, для відкриття, гармонії і краси буття. Музична освіта не має зводитися лише до технічного оволодіння інструментом, а має відкривати широкий світ смислів і культурних цінностей, формувати естетичний досвід і можливості соціального самовираження. Саме глибинна багатовікова українська культура, з її цінностями та ідеалами є тим благодатним полем для максимального розвою музичної освіти та використання всіх європейських здобутків. «В українській культурі в усіх її виявах і на різних історичних відрізках прагнення до утвер-

дження саме людського, гуманного начала було всеохоплюючим і всеосяжним. Це проявлялось передовсім у сфері мистецтва, у мові, що найбільш повно ідентифікувала естетичний ідеал українців крізь пісню, думу, книгу, гумор, релігію тощо. Креативність української культури в усі часи її динамічного буття значною мірою завжди підсилювалась тим, що вона була відкритою до інших культур, здатною увібрати в себе все найпередовіше, найцінніше і рухатись у своєму власному оригінальному націєтворчому напрямку... Українська культура попри всі перешкоди завжди залишалась європейською культурою, і не тому, що ще з часів Київської Русі існували торгові, економічні, культурні взаємозв'язки із передовими європейськими країнами, їх культурами» [1].

Війна стала каталізатором для переосмислення ролі музичного мистецтва в суспільстві. Українська музична освіта і культура демонструють свою життєздатність та адаптивність, знайшовши нові форми існування в екстремальних умовах, зробивши їх більш стійкими, різноманітними та соціально відповідальними. Досвід воєнного часу, безперечно, вплине на їх подальший розвиток. Процеси, що розпочалися в період війни – цифровізація культури, інтернаціоналізація творчості, розвиток нових художніх мов – матимуть довготривалий вплив на культурний ландшафт України. Мистецька культура України в період війни показала, що творчість може бути не тільки формою самовираження, але й потужним засобом збереження національної ідентичності та опору агресії. Серед найважливіших цінностей українці завжди називали свободу, якою просякнута вся українська культура та історія. Але що ж таке свобода? Свобода, як свого часу говорив Ортега-і-Гассет, чи то у мистецтві, або у політиці виправдана лише як перехід від недосконалого порядку до порядку більш досконалого.

Польсько-британський соціолог, філософ Зигмунт Бауман у трактаті «Свобода» порівнює її з повітрям, яким ми дихаємо: ми не питаємо, що таке повітря й не дума-

емо про нього, поки не опинимося у переповненому людьми приміщенні, в якому важко дихати. Так і про свободу, на думку філософа, ми згадуємо лише тоді, коли відчуваємо її брак [4].

Сьогодні сфера освіти зазнала нищівних втрат. З перших днів повномасштабного вторгнення багато мистецьких закладів опинилися під загрозою – деякі з них були зруйновані або евакуйовані, деякі продовжили працювати онлайн, адаптуючи навчальні програми до умов війни. Частина викладачів і студентів були змушені залишити свої домівки, частина вступила до лав Збройних сил України або долучилася до волонтерських ініціатив. Проте більшість мистецьких освітніх установ знайшли сили продовжити свою діяльність навіть в екстремальних умовах організували дистанційне або змішане навчання, зберігаючи освітній процес. У багатьох регіонах, особливо у прифронтових, навчання відбувається з перервами на повітряні тривоги, в укриттях, під звуки вибухів, однак викладачі продовжують працювати, а студенти – навчатися. Сьогодні молоді музиканти формуються переважно в умовах дистанційної освіти, коли важко забезпечувати її належний рівень. Адже тут велике значення має безпосередня робота з педагогом – робота над звуком, артикуляцією, ритмом, інтонаційними нюансами, технікою гри чи дихання, постави, артистичності і т. і. Навіть у цих умовах система мистецької освіти не втратила своєї унікальної системної цільності. Особливо важливим стало завдання переосмислення змісту культурно-мистецької освіти. Відбулося різке переорієнтування від «радянських тіней» і «російської класики» до власного національного культурного надбання. Мистецькі виші дедалі активніше звертаються до української композиторської школи, образотворчої спадщини,

фольклору, етнічних елементів як до джерел сили. Це процес складний, бо потребує переосмислення методик, програм, артикулювання особливих вимірів етики війни. Етика війни має свої особливі виміри, в тому числі і морально-етичні. Лицарство, як кодекс поведінки і честі сформувалось у українців ще за часів Київської Русі та супроводжувало воїнів впродовж історії і центральне місце у ньому посідала «колективна воля», що поєднувала в собі ідеї рівності, свободи, громадянської дисципліни мужність, честь, звитяга, вірність своєму обов'язку. Саме вона є сьогодні непереборною силою у боротьбі з рашистською навалою. «Лицарство сприяло піднесенню людської гідності, пошани до своєї й чужої честі. А це своєю чергою сприяло тому, що елементи шляхетності увійшли й у комплекс війни та ушляхетнили її. Війна стала для кращих вояків ареною бою за славу й честь, внаслідок чого відступили на задній план грабунки і насильство» [2].

Висновки та перспективи дослідження. На сьогоднішній день в умовах повномасштабної війни вища музична освіта виступає як потужний засіб збереження національної ідентичності, культурної свідомості, духовного опору, сприяє формуванню моральної стійкості молодого покоління, є джерелом емоційного відновлення, символом єдності, мобілізує інтелектуальний, творчий та духовний потенціал молоді, зберігає і розвиває національну культуру. Таким чином вища музична освіта посідає стратегічне значення в системі національної безпеки. Музична освіта виконує культурно-гуманітарну, соціально-психологічну та патріотично виховну функцію, формує культурний фронт стійкості та твердості. Підтримка і розвиток музичної освіти у такий складний період мають бути пріоритетом державної політики у сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бровко, М.М.** (2024). Метакультурні виміри активності мистецтва. Ніжин, С. 314.
2. **Ващенко, Г.** (1999). Виховання характеру і волі. К., С. 91.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-69918>.

4. **Міл, Дж.** (2001). Про свободу. Есе. К.: Основи, 463 с. С. 13.
5. **Andrushchenko, T.I., Andrushchenko, T.V., Bondarchuk, V., Savchenko, H., & Jun, Y.** (2025). Systemic modernization of art education in post-war Ukraine. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 26, 63–73. <https://doi.org/10.31392/iscs.2025.26.063>
6. **Colwell, R.** (1991). Basic Concepts in Music Education, II. 320 p.
7. Music education. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Music_education.
8. **Schopenhauer, A.** (2011). The World As Will And Idea. The Project Gutenberg. C. 208.

REFERENCES

1. **Brovko, M.M.** (2024). *Metakulturni vymiry aktyvnosti mystetstva [Metacultural dimensions of art activity]*. Nizhyn, S. 314 [in Ukrainian].
2. **Vashchenko, H.** (1999). *Vykhovannia kharakteru i voli [Nurturing character and will]*. K., S. 91 [in Ukrainian].
3. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. *[Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-69918> [in Ukrainian].
4. **Mil, Dzh.** (2001). *Pro svobodu. Ese [On freedom. Essay]*. K: Osnovy, 463 s. P. 13. [in Ukrainian].
5. **Andrushchenko, T.I., Andrushchenko, T.V., Bondarchuk, V., Savchenko, H., & Jun, Y.** (2025). Systemic modernization of art education in post-war Ukraine. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 26, 63–73. <https://doi.org/10.31392/iscs.2025.26.063> [in English].
6. **Colwell, R.** (1991). Basic Concepts in Music Education, II. 320 p. [in English].
7. Music education. Wikipedia. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Music_education [in Ukrainian].
8. **Schopenhauer, A.** (2011). The World As Will And Idea. The Project Gutenberg. P. 208. [in English].

Отримано: 07.10.2025
Рекомендовано: 13.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025